

Kentaurer i Ödesryttarna

Rumslighet och kroppslighet i häst-människa-relationer

Yenn Burgman

Sweden yb.burgman@gmail.com

Abstract

In my work with the first out of two trilogies of *Soul Riders* by Helena Dahlgren, I examine how the human-horse relationship forms centaurs in the story. The centaur is formed when two individuals in a complex web of parries and responses become so coordinated in their movements that it is no longer possible to distinguish where one body's movement ends and where the other's begins. The concept is based on Bornemark's theory of the centaur as a phenomenological being, in other words, as an experience of the body. With support from Donovan's and Mane's theories, I further argue that the horses in the books are regarded as subjects in a dialogue that violates the humanistic idea that man, due to his rationality, stands above the animal in a hierarchical order. With that in mind, I am presenting the connection between horse and rider as a bodily and a subjective transformation, a shift that defies the notion that the rational human and the non-rational non-human (the horse) would be binary opposites. But the centaur is not unconditional, an argument that is supported by the fact that some of the equipages in the books fail to form centaurs. If the rider tries to make the horse submit to the human will by using tools that injure the horse, their movements will not create a united body. My aim is to show that viewing the horse as a subject, and letting the distinction between human and animal dissolve is a prerequisite for the centaur.

Keywords

Soul Riders, Horse, Centaur, Horses as Subjects, Human-Animal Studies

INTRODUKTION

Ett centralt tema i de två trilogierna *Ödesryttarna* är hästflickans dröm att hitta en alldeles speciell häst, en häst som förstår henne på ett plan som ingen annan kan och som hon kan enas med, på ett plan bortom det kroppsliga. Drömmen, eller relationen mellan häst och flicka som drömmen symboliserar, kan förstås genom det fenomenologiska begreppet kentauren. Med kentauren som begrepp i en analys av hästböcker öppnar vi upp för en rad frågor. Kan upplevelsen av kroppen förändras om vi omformar dess ramar? Vad händer med kroppen när vi bryter mot den humanistiska traditionens syn på djuret (i det här fallet hästen) som en motsats till den rationella människan? Den första trilogin i *Ödesryttarna* utgör materialet för undersökningen. Berättelsen fokuserar på just relationen mellan den unga flickan och hennes häst. De fantastiska inslagen i *Ödesryttarna* lägger till ytterligare en aspekt i den kroppsliga förlängningen som hästen innebär för människan.

Serien är skriven av Helena Dahlgren och handlar om Lisa, Linda, Anne och Alex som i första boken *Ödesryttarna: Jorvik kallar* (2018) upptäcker att de är ödesryttare. Tillsammans med sina hästar Starshine, Meteor, Concorde och Tin-Can måste de rädda sin hemö, Jorvik, från att förstöras av den magiska parallellvärlden Pandoria. Det är upp till ödesryttarna att se till så att den magiska balansen mellan världarna upprätthålls. En förutsättning för

att flickorna ska lyckas rädda Jorvik är att kentaurskapet lyckas.

TEORI

Begreppet kentauren kommer ursprungligen från den grekiska mytologins hybridvarelse som består av en mans bål och en hästs kropp. För analysen i den här artikeln används framför allt Jonna Bornemarks förståelse av begreppet som skrivs fram i antologin *Kentauren: om interaktionen mellan häst och människa* (2010). Både redaktörernas, Jonna Bornemarks och Ulla Ekström von Essens, inledande artikel och Bornemarks egen artikel behandlar de dimensioner av kentauren som är relevanta för denna artikel.

Bornemark använder fenomenologi som ett verktyg för att undersöka kentauren. Inom fenomenologin blir kroppen både ett objekt som kan undersökas och genom vilken människan upplever världen, förklarar hon (2010, s. 197). Bornemarks kentaure bör alltså inte endast förstås som en kropp utsträckt i rummet, utan också som en upplevelse av världen. Kentauren beskrivs av Bornemark och Ekström von Essen som ett fenomen som uppstår '[n]är häst och ryttare blir en gemensam rörelse och det inte finns några spänningar och motstånd mellan den egna kroppen, dess gravitation och viljeriktning, och hästens' (2010, s. 8). För att kentauren ska kunna bildas måste ryttaren uppleva att denna och hästen har förenats i en dialog med varandra, det räcker inte med att ekipaget delar en gemensam kontur.

Men som Bornemark och Ekström von Essen skriver, utövas kommunikation mellan människa och häst vid fler aktiviteter än ridning. Hästen kan ofta tolka signaler som människan omedvetet skickar ut. Ett talande exempel, som tas upp av Bornemark och Ekström von Essen är hästarna på ridlektionen som börjar trava efter ridlärarens signal till eleverna och inte efter elevernas hjälper (2010, s. 13). Vidare beskriver Bornemark hur ekipagets rörelser blir gemensamma och använder övningen 'att rida på ett rakt spår' som exempel. Hon menar att övningen innebär ständiga pareringar som i sin tur bidrar till nya rörelser och pareringar. 'Detta 'parande' kan också genomföras av såväl häst som ryttare, eller i ett gemensamt parande som till sist blir så finstilt att det är svårt att avgöra vad som kommer från vem', skriver hon (2010, s. 207).

Den här typen av dialog, eller delad kunskap, mellan häst och människa innebär nya förutsättningar för kroppslighet och för identitetsskapande för människan. Kentauren är en varelse som gör det möjligt att uppleva världen bortom sin egen kropp och hitta en speciell kommunikation med en annan individ. Det är en kroppslighet som ödesryttarna får uppleva med hjälp av sina hästar.

Att eftersträva denna typ av dialog med hästen bryter mot en tidigare tradition av att betrakta hästen som en biologisk maskin, som enbart styrs av stimuli och respons (Bornemark & Ekström von Essen 2010, s. 14). Bornemark och Ekström von Essen förklarar: 'Inte sällan har ekipaget framställts som att ryttaren tänker och djuret utför. I denna tanketradition har hästen reducerats till ett själlöst instrument, ett verktyg för ryttarens intentioner och rationalitet' (2010, s. 207). Men när hästen reduceras till att enbart betraktas som ett själlöst instrument missar vi en stor del av den komplexa dialog som sker mellan häst och människa. Synen på hästen som en strikt deterministisk biologisk maskin har kommit ur upplysningens idéer. Ur dessa har bilden av djuret som själlös materia målats upp som en motsats till den rationella, förnuftiga människan (Bornemark & Ekström von Essen 2010, s. 14).

När Bornemark beskriver kentauren betonar hon vikten av att hästens och människans viljor ska vara samspelade. Hästen ska inte endast underkasta sig människans vilja, utan ryttaren måste få hästens vilja att bli densamma som ryttarens. Människan bär ansvaret att utveckla den kompetens som krävs för att tolka och förstå hästens signaler. För att kentauren ska lyckas måste hästen därmed betraktas som ett subjekt, liksom människan.

Även andra forskare inom området människa-djurstudier menar att djur alltför länge har underordnats människan i den västerländska kulturen. Christopher Manes (1996) skriver i artikeln 'Nature and Silence' att egenskapen att vara ett talande subjekt har ansetts vara ett mänskligt privilegium. Till följd av kulturen skapad ur renässansens och upplysningens humanistiska idéer har naturen därmed tystats. Manes menar att språket människan talar idag avslöjar hur dessa strömningar

har anlagt kulturella motiv på naturen (1997, s. 15). Dessa kulturella motiv har däremot ingen förbindelse med den verkliga naturen, menar han. Vidare förklarar han att det finns ett språk som talas av både djuren och naturen och att även människans sociala rum kan påverkas av detta språk (1997, s. 15). Han menar att man i västvärlden har skapat en idé om en fiktiv karaktär, *Människan* (*Man*), som på grund av sin rationalitet har tagit sig rätten att exploatera djur och natur. 'For half a millenium, 'Man' has been the center of conversation in the West. This fictional character has occluded the natural world, leaving it voiceless and subjectless' (Manes 1996, s. 26).

Även Josephine Donovan beskriver i artikeln 'Interspecies Dialogue and Animal Ethics' att djuren har blivit nertystade objekt. Hon förklarar att människan har använt synen på djuren som biologiska maskiner för att rättfärdiga att man ignorerar djurets vilja. Människan anser sig vara överlägsen mot djur och har i och med det rätten att exploatera och utnyttja djuren för sin egen vinning, ett fenomen som går under begreppet *speciesism* (Donovan 2017, s. 288).

Donovan lyfter också djurens och naturens språk i sin artikel. Hon menar att de röster som har saknats i djuretiska studier är djurens egna och att dessa måste utgöra utgångspunkten för just djuretiska studier (2017, s. 208). Liksom Manes anser Donovan att djuren också har röster och att de måste betraktas som subjekt för att vi ska kunna höra dem. Att kommunicera med djuren på detta sätt kallar hon för *interspecies dialogue* och är en dialog som består av mer än stimuli och respons (2017, s. 214). Vidare förklarar hon att det inte handlar om att djuren inte har ett språk, utan om att människan inte har lärt sig att förstå det (2017, s. 213).

Djuret och människan som binära oppositioner och hur det har skrivits fram i litteraturen har undersökts av bland annat Margery Hourihan. Hon har skrivit i boken *Deconstructing the Hero: Literary Theory and Children's Literature* (1997) att den klassiska hjältesagan, ända sedan Gilgamesheposet, centreras runt just binära oppositioner. Idéerna presenteras redan hos Platon, men är till stor del ett resultat av upplysningens humanistiska idéer, förklarar hon (1997, s. 17). Hourihan skriver att det har lett till att rationaliteten kopplas till den mänskliga själen och att den anses vara överlägsen sin motsats, kroppen, som är en produkt av naturen och icke-människan. Sinnet, eller själen, och rationaliteten är överordnat sina motsatser och gruppen som står för just dessa motsatser står kvar som en undergiven *other* (Hourihan 1997, s. 16). Funktionen, menar hon, är att rättfärdiga den ena gruppens dominans och exploatering av gruppen som står kvar som *den andre*. Hon skriver att: 'The effect of dualistic thinking is to naturalize domination, for it becomes part of the identities of both the dominant and subordinate groups' (Hourihan 1997, s. 17).

KOMPLEXITETEN I HÄSTEN SOM *DEN ANDRE* ELLER SOM SUBJEKT

Med begreppet kentauren som verktyg har jag gjort nedslag i texten i den första trilogin i serien *Ödesryttarna* som är skriven av Helena Dahlgren och analyserat hästens roll i berättelsen. Syftet är att presentera hur synsättet på relationen mellan häst och människa beskrivs i böckerna, samt att visa på hur hästen bidrar till de fyra protagonisternas subjektsskapande. Jag har använt människa-djurstudier som ingång till min analys av häst-människarelationen i texten. Däremot ämnar jag inte föra en diskussion om relationen mellan verklighetens hästar och människor.

Det finns alltid en komplexitet i att diskutera djurets röst i litteraturen. I och med att det alltid är människan som skriver texten går det att argumentera för att djuret aldrig får en sann röst genom det skrivna ordet. I *Ödesryttarna* finns det, genom de fantastiska inslagen, en möjlighet att ge hästen en röst genom det talade språket, en möjlighet som Dahlgren inte utnyttjar. Men jag menar att det också finns en poäng i att inte ge hästen en verbal röst, utan låta hästen tala såsom verklighetens hästar gör – genom kroppsspråket. Flickorna i *Ödesryttarna* lyssnar på sina hästar och väljer att inte tysta ner dem. Men läsaren nås endast av flickornas tolkningar av vad hästen försöker säga. Det betyder inte att hästens röst är tystad, men i en analys bör man ta hänsyn till att hästens upplevelser inte skrivs fram ur ett förstapersonsperspektiv. Därför kommer kentauren i den här artikeln att analyseras och beskrivas ur just flickornas perspektiv.

Hästen som ett talande subjekt i relation till människan och de maktasymmetrier som uppstår dem emellan kommer till viss del att diskuteras i den här artikeln. Likaså kommer hästarnas beteenden att analyseras och jag kommer att diskutera min tolkning av vad hästarna i böckerna uttrycker. Huruvida hästarna upplever sig som en del av kentauren kommer jag däremot att lämna osagt. Det får bli underlag för fortsatta litteraturvetenskapliga undersökningar av häst-människa-relationer.

Viktigt att lyfta är också att jag i den här artikeln undersöker hur kentauren ter sig i den första trilogin *Ödesryttarna* och inget mer. Kentauren som används som ett teoretiskt verktyg i den här artikeln kan även diskuteras i relation till verklighetens häst-människa-relationer, men i den här artikeln finns inga sådana ambitioner. Tolkningen av hästarnas beteenden i böckerna är alltså inte ett försök att förstå något om hur verklighetens hästar känner.

TIDIGARE FORSKNING OM HÄSTBOKEN

Med den här artikeln vill jag komplettera den forskning som redan gjorts på barnböcker, men mer specifikt på hästböcker. Susanna Hedenborg, Lena Manderstedt, Ann-Sofie Persson, Helen Asklund och Anna Nygren är bara några av de forskare som har fördjupat sig i den litteraturvetenskapliga analysen av just hästböcker.

Asklund, Manderstedt och Persson (2024) har i en artikel utforskat hur modrande och moderskap tar sig uttryck i tre hästboksserier av Pia Hagmar. Hedenborg (2006) har lyft fram genrens sociokulturella och ekonomiska dimensioner, medan Persson (2020) har fokuserat på narrativa strategier som ger hästarna en egen röst och agens. Asklund (2013) har analyserat hästflickans kroppslighet och genus i stallet som en separatistisk kvinnlig miljö.

Helene Ehriander och Malin Eriksson Sjögård (2022) har tillsammans skrivit en artikel där de undersöker hur hästboken gestaltar människa-djurrelationen utifrån ett maktperspektiv.

Särskilt Nygren skriver om relationen mellan häst och flicka i Inger Frimanssons hästböcker på ett sätt som liknar det jag ämnar göra i den här artikeln. Nygren har liksom jag använt Bornemarks kentaur som ett teoretiskt begrepp. I artikeln 'Viljan att bli ett med hästen: Om relationen mellan häst och flicka i Inger Frimanssons hästböcker' belyser Nygren (2023) hur hästboken kan läsas genom en posthumanistisk lens. Hon knyter an till Bornemark och Ekström von Essens arbete om kentauren som ett fenomen där kropp och subjektivitet överskrider gränserna mellan det mänskliga och det djuriska.

Med min artikel vill jag bidra till läsningen av hästboken som växande forskningsfält genom att utforska hur kentauren som ett fenomenologiskt begrepp kan användas för att förstå sammansmältningen mellan människa och häst. Genom att analysera hur kentauren gestaltar relationer mellan kropp och subjektivitet i hästböcker hoppas jag bidra med ett nytt perspektiv på hur genren reflekterar och omformar idéer om mänsklighet, djur och samspel.

KENTAURENS TVÅ KRAV

Som jag ser det finns det två krav för att kentauren ska kunna skapas i *Ödesryttarna*. Det första kravet är att hästen måste betraktas som ett subjekt, en individ med en egen vilja. Bornemark och Ekström von Essen förklarar att: 'Ridning är en oändligt mycket mer komplex kunskapsvärld än cykling eftersom den delas med en annan levande och kännande varelse. En varelse som vi kan dela kropps-, känslö-, och gravitations språk med' (2010, s. 14). Nyckeln till kentauren är att hästen betraktas som en kännande varelse. En människa kan bilda en gemensam kontur med en stol eller en bil lika väl som med hästen. Med bilen har människan dessutom en gemensam rörelse i rummet. Genom bilen kan människan känna vissa aspekter av världen, såsom marken (Bornemark 2010, s. 201). Men ryttaren kan känna hästens reaktion på världen. När ryttaren accepterar och respekterar hästen som en individ med en egen erfarenhet av världen kan bådas erfarenhet bli en gemensam erfarenhet. Det är just i erfarenheten av karaktärernas kroppar som kentauren bildas.

För att det ska vara möjligt för två kroppar att smälta samman på det sättet kommer vi till det andra kravet för att kentauren ska kunna bildas: gamla

föreställningar om binära oppositioner måste hävas. Om känslan av att hästen och människan bildar en gemensam kropp ska kunna uppstå, måste känslan av att det finns en skillnad mellan dessa kroppar först upplösas. För flickorna i *Ödesryttarna* är kentauren just känslan av att tillhöra en och samma kropp som hästen. I och med att hästen innebär ett nytt sätt för protagonisterna att möta världen på, både på hästryggen och jämsides med hästen, blir kentauren ett subjektsskapande för dem. Min uppfattning är att kentauren inte är konstant, utan att den finns i de direkta förnimmelserna. Jag tolkar kentauren som en dynamisk process där samma ekipage under samma ridtur kan smälta ihop till en kentaur i vissa stunder, men i andra inte.

KENTAUREN I ÖDESRYTTARNA

Kentauren är en kroppslighet och det är genom kroppen som vi erfar världen. Att undersöka kentauren är alltså att undersöka erfarenheten. I *Ödesryttarna* innebär flickornas övernaturliga samvaro med sina hästar ett nytt sätt för dem att erfa världen. På grund av de fantastiska inslagen kan kentauren skapas även när flickan inte sitter på hästens rygg. Den speciella kontakten mellan häst och människa blir central för kentauren.

Lisa är den första ödesryttaren läsaren får kontakt med i första trilogin *Ödesryttarna*. I början av den första boken har Lisa slutat rida som barn på grund av en ridolycka där hennes mamma avled. Men när Lisa träffar Starshine tar hon upp ridningen igen. Redan första gången Lisa träffar hästen Starshine känner hon en stark samhörighet till honom. Så fort hon kliver in i hans box får hon en känsla av att de hör ihop: 'Med ens är det som att resten av omgivningen suddas ut. Kvar finns bara Lisa och Starshine och den oförklarliga, elektriska värmen mellan dem' (Dahlgren 2018, s. 68). Första gången Lisa rider på Starshine beskrivs det hur de smälter samman: 'Starshine bryter ut i en smidig och mjuk galopp. De flyger fram, som om de vore en enda flygande kropp' (Dahlgren 2018, s. 83). Precis som Bornemark skriver att kentauren är en gemensam rörelse i rummet upplever Lisa att galoppen gör så att hon och Starshine smälter samman till en enda kropp. Kentauren beskrivs av Bornemark som '[e]n sammantvinnad förnimmelse av den omgivande världen och en kinestetisk känsla av den gemensamma rörelsen' (2010, s. 213), vilket beskriver känslan som skildras när Lisa rider Starshine.

Förbindelsen mellan Lisa och Starshine kan ses som en kentaur, även när de är skilda åt kroppsligt. Till att börja med har de ett speciellt band, vilket möjliggörs av berättelsens övernaturliga inslag. Lisa har inte haft ett sådant band till någon annan häst tidigare, trots att hon är uppvuxen på en ranch i Texas där hennes familj ägde flera hästar. Den typen av band till en häst är något hon har drömt om länge, sedan långt innan hon visste att Starshine fanns:

När Lisa var liten slukade hon hästböcker. Extra förtjust var hon i de berättelser där flickan [...] och hästen hade ett alldeles särskilt band. [...] Hästen förstod flickan på ett sätt som ingen annan gjorde. Ensamma i spiltan var det som om hästen kunde läsa hennes tankar. (Dahlgren 2019, s. 136)

Här beskrivs en kentaur som inte är ett ekipage. När Lisa står i spiltan med Starshine upplever hon det som hon läst i hästböcker som barn, att hästen förstår henne. Hon upplever att och Starshine hör ihop med varandra kroppsligt och intellektuellt. I det här sammanhanget sträcker sig kroppen bortom den gemensamma konturen och det kroppsliga och det intellektuella är inte längre skilda från varandra.

Även Anne upplever att hon har ett speciellt band till sin häst, Concorde. Liksom Lisa upplever att hennes häst förlänger hennes kropp och möjlighet att röra sig i rummet, skildras Annes upplevelse av kentauren. 'Ibland tänker Anne att Concorde är en förlängning av henne själv. Den enda som verkligen förstår henne' (Dahlgren 2018, s. 170). För Anne är Concorde inte bara ett verktyg, ett par extra ben, eller ett sätt för henne att röra sig annorlunda, utan han är också hennes vän och den enda som verkligen förstår henne. Samhörigheten mellan Anne och Concorde syns också utifrån. När Linda tittar på ett av Annes och Concordes dressyrpass betraktar hon dem som en kentaurisk varelse: 'Att se Anne och Concorde är som att se en vacker dans. Det går nästan inte att se var hästen slutar och Anne tar vid. De är ett, en perfekt helhet' (Dahlgren 2020, s. 130). Anne och Concorde har tränat upp sitt gemensamma parerande så väl att Linda inte längre kan se vilken parering som kommer från vem i väven av gemensamma rörelser.

HÄSTEN SOM SUBJEKT

Kentaurskapet innebär, som jag har beskrivit ovan, ett subjektsskapande för ödesryttarna. Det innebär att hästen, liksom människan, behöver betraktas som ett subjekt. Hästen bör inte endast betraktas som ett verktyg som med de rätta hjälperna från ryttaren utför de rätta rörelserna, såsom Bornemark och Ekström von Essen beskriver att upplysningens idéer uppmanar till. För att kunna betrakta samspelet som ett gemensamt meningsskapande mellan häst och människa måste hästen betraktas som en social varelse som också bidrar till dialogen dem emellan (Bornemark & Ekström von Essen 2010, s. 14).

I *Ödesryttarna* bryts dessa idéer om hästen som en strikt biologisk maskin och naturen som ett tyst objekt. För jorvikborna har naturen och hästarna en särskild betydelse. Enligt legenden var det en flicka till häst som skapade själva ön.

En stjärna föll från himlen och ur det starka, flammade skenet kom en flicka ridande. Hon red sakta över havet och de vilda vågorna tyglades under den skimrande hästens hovar. [...] Men flickans ande kunde

inte bestå. Därför upplöstes hon i naturen, i vinden, i regnet, i daggens tårar. Somliga menar att hon finns kvar där än idag. (Dahlgren 2018, s. 9, författarens kursiv)

Historien om Aideen och hennes häst, Nimbus, blir ett näst intill religiöst inslag i berättelsen om *Ödesryttarna*. Jorvikborna har många ritualer och berättelser för att hylla Aideen och skapandet av ön. Eftersom det är upp till ödesryttarna att rädda Jorvik från att förstöras av onda krafter från Pandoria, blir inte bara ekipaget, utan kentauren en nödvändighet för Jorviks existens. Ödesryttarnas hästar är så kallade star breeds och kan inte flytta ifrån Jorvik, därför att de är beroende av naturen på ön. Även flickornas magiska krafter är bundna till öns magiska parallellvärld, Pandoria. Det innebär att de kentaurer som ödesryttarna skapar innefattar relationen mellan människa – häst – natur. Naturen är inte längre ett nedtystat objekt (Jfr. Donovan 2017; Manes 1996). Däremot har den fått en subjektivitet genom att det antas vara någon form av mänsklig ande i naturen på ön och inte genom att den anses ha en subjektivitet i sig.

För att ödesryttarna ska lyckas med sitt uppdrag att rädda Jorvik från att förstöras av det onda företaget Dark Core, måste flickorna lyssna på sina hästar och förstå deras språk. Ett exempel på när hästen får ett språk är i *Legenden vaknar* (2018), när Lisa och hästarna Starshine och Meteor blir kidnappade av Dark Core och fångslas i elektriska burar. Meteor är så pass skadad att elen inte sätts på i hans bur. Starshine inser att Lisa kan hela Meteor med sina magiska krafter och att Meteor därefter kan ta sönder sin bur och fly. För att förmedla det till Lisa börjar Starshine sparka på sin egen bur tills Lisa förstår och helar Meteor med sina magiska krafter. Här sker en *interspecies-dialogue*, som Donovan beskriver (2017, s. 214), då hästen för över ett budskap till människan. Lisa förstår först inte vad Starshine försöker göra, men genom att betrakta honom som ett talande subjekt lyckas hon till slut förstå vad han säger och det blir nyckeln till att hon lyckas rädda hästarna och sig själv ur sin fångenskap.

Det är även Starshine som hjälper Lisa att rädda sin pappa, när även han blir kidnappad av Dark Core: 'De springer tills Lisa upptäcker att Starshine plötsligt stannat. [...] 'Starshine?' viskar Lisa. 'Vad är det?' Hästen ger ifrån sig ett mjukt frustande. Sedan bockar han med huvudet åt höger, mot en gallerklädd dörr, och travar ditåt. Lisa följer efter Starshine' (Dahlgren 2020, s. 92). Även i detta exempel beskrivs hästen använda sin kropp för att tala till Lisa. Starshine ges ett språk, vilket möjliggör en dialog mellan honom och Lisa.

I *Ödesryttarna* ges hästarna också en agens genom att de betraktas som talande subjekt. De kan välja eller välja bort saker i sin omgivning, såsom vilka ryttare de tillåter. Ridskoleläraren och stallägaren Herman förklarar för Lisa i *Legenden vaknar* att Starshine inte går med på vanliga lektioner just för att han inte accepterar vilken ryttare som helst. Men genom sitt

kroppsspråk förmedlar Starshine att han tycker om att vara med Lisa. '[Starshine] frustar till igen och lägger sitt varma tunga huvud i hennes armveck. Hon fnissar till och tänker att han beter sig som en kelsjuk hundvalp fast han är så stor' (Dahlgren 2018, s. 67). Jag menar att det är först när dialogen möjliggörs som kentauren kan bildas. Den gemensamma viljan och rörelsen framåt, som Bornemark beskriver, kan inte ske i böckerna *Ödesryttarna* om hästen inte accepterar sin ryttare.

UPPLÖSNINGEN AV GRÄNSEN MELLAN SINNE OCH KROPP

För att kentauren ska kunna bildas måste människan och hästen smälta samman till en enhet. Om de betraktas som kontraster till varandra kan en sådan sammansmältning inte ske. Därför måste ödesryttarna överge humanismens idéer om djuret som en icke-mänsklig kontrast till den rationella människan

I fallet med kentauren måste idén om människan som den rationella och hästen som själlös materia upplösas. För att hästen ska kunna betraktas som ett subjekt måste idén om rationalitet kontra kropp undergrävas. Bornemark menar att det är först när fokus från människan som centrum förflyttas och hästen tilldelas en subjektivitet som kentauren kan förstås. När denna upplösning sker kan kentauren i *Ödesryttarna* skapas även i de fall flickorna inte har en gemensam kontur med hästarna.

Redan när Lisa förstår att Starshine är ett subjekt med ett eget språk tar hon ett steg bort från idén om hästen som *den andre*. Anne och Concorde utgör ytterligare ett tydligt exempel på när idén om människan och djuret som binära oppositioner löses upp. Concorde har blivit tillfångatagen och sitter fångslad i Pandoria. När Anne kommer för att rädda honom upplever hon en samvaro mellan sig själv och hästen trots att de inte är på samma plats. 'Anne [hör] hur Concorde ropar på henne. Han finns i henne som ett flödande ljus. Hon kan höra hans tankar. Han är rädd, men vet att hon är på väg' (Dahlgren 2018, s. 226).

När Anne kommer fram till Concorde i Pandoria upplever hon ännu tydligare en sammansmältning mellan sig själv och hästen. 'Doften av liv. Doften av Concorde. Kärleken till honom får solen att stråla in i Concorde. Ända in i hans själ. Hans själ är hennes själ nu' (Dahlgren 2019, s. 149). Concorde beskrivs som en del av Annes själ, vilket tyder på en upplevelse som påverkar Annes *jag* och inte endast hennes materiella kropp. Det är möjligt att argumentera för att det endast är Annes upplevelse att Concorde 'ropar på henne', men på grund av berättelsens fantastiska inslag tolkar jag det som en övernaturlig sammansmältning mellan häst och människa, snarare än en inbillning från Annes sida.

Jaget kan inte lämna kroppen, som Bornemark skriver. Kroppen krävs för att jaget ska kunna erfara världen. När ryttaren sitter upp blir hästens plats också människans plats, eftersom det är genom

hästens kontakt med marken som de båda rör sig i och erfar världen (Bornemark 2010, s. 203). Men Anne behöver inte rida på Concorde, hennes *jag* sträcker sig bortom hennes egen kropp och in i Concorde, trots att de är på olika platser. Anne betraktar inte sig själv och sin häst som uppdelade i rationalitet och kropp, såsom västvärldens tänkare tidigare gjort (jfr. Bornemark & Ekström von Essen 2010; Donovan 2017; Manes 1996). Som Anne ser det är både hon och Concorde levande, kännande varelser. Den binära motsättningen mellan människa och häst har lösts upp, i det här fallet i en bokstavlig mening.

Med risk för en alltför bokstavlig tolkning kan Annes relation till Concorde förstås genom begreppet *animistic subject*, som Manes beskriver. '[A] shifting, autonomous, articulate identity that cuts across the human/nonhuman distinction' (Manes 1996, s. 18). Genom det kan människans språk förstås som en del av en talande värld och inte som en unik förmåga (Manes 1996, s. 18). Kentauren blir på så sätt ett subjektsskapande för Anne, eftersom den skapar nya ramar för hennes kropp och möte med omvärlden.

Även Linda visar på ett ifrågasättande av gränsen mellan människa och häst. Hon erkänner att ödesryttarna behöver sina hästar för att deras magiska krafter ska fungera. '*För att jag behöver Meteors styrka. Vi behöver alla våra hästar. Bandet till dem. Utan det är vi inget*' (Dahlgren 2020, s. 176, författarens kursiv). Det är just genom bandet till sina hästar som ödesryttarna får kraft till att vinna över mörkerryttarna och Garnok i en närkamp. Ödesryttarna och deras hästar delar en gemensam energi som bryter igenom den mänskliga och icke-mänskliga distinktionen.

Genom uppbrottet mellan det mänskliga och icke-mänskliga blir sagan som utspelar sig i *Ödesryttarna* en berättelse som går emot den klassiska hjältesagan där hjälten ska tämja naturen eller *det vilda* (Hourihan 1997, s. 6). I *Ödesryttarna* ska flickorna i stället bli ett med naturen genom att upprätthålla balansen mellan de två världarna Jorvik och Pandoria. Om de utnyttjar naturens resurser i form av magi kommer det att straffa dem. Det är genom sina hästar som de får tillgång till sina magiska krafter, som i sin tur knyter dem till naturen. Hästen – människan – naturen blir här en helhet som *Ödesryttarna* ingår i genom sin kentaurska kropp.

NÄR KENTAUREN MISSLYCKAS

Som jag tidigare förklarat är inte kentaurskapandet möjligt om inte hästen betraktas som ett subjekt och om inte idén om hästen som *den andre* undergrävs. Det krävs en speciell relation mellan människa och häst för att dialogen som blir kentauren ska lyckas. Till exempel upplever inte Anne kentaurskänslan när hon rider någon annan häst än Concorde. I *Jorvik kallar* blir Anne tvungen att rida på hästen Jupiter och det beskrivs som ovant efter många år tillsammans med Concorde. '[D]et [är] ovant att rida Jupiter efter alla dessa år, hans rörelser känns främmande och han reagerar inte på samma kommandon som Concorde' (Dahlgren 2018, s. 211).

Själva ridturen med Jupiter beskrivs inte som den gemensamma och samordnade rörelse som hon upplever med Concorde. När Jupiter inte reagerar på kommandon på samma sätt som Concorde, bryts illusionen av att ryttare och häst utgör en enhet, och det uppstår två separata komponenter med olika viljor. Ridturen skildras dock inte som en maktkamp där Anne försöker tvinga Jupiter att följa hennes vilja. Istället måste hon muta honom med morötter för att få honom att röra sig framåt. Hästens och ryttarens viljor är i detta fall inte samstämda, och någon gemensam kropp bildas därför inte.

Till skillnad från ödesryttarna, som strävar efter en kentaursk dialog med sina hästar, betraktar mörkerryttarna sina hästar enbart som verktyg för att nå sina mål. Hästarna betraktas inte som subjekt i en dialog, utan som transportmedel som endast tjänar mörkerryttarnas syften. I en scen som skildras ur mörkerryttarnas perspektiv får läsaren tydliga exempel på hur deras inställning till sina hästar skiljer sig från ödesryttarnas:

De håller i tyglarna till varsin svart häst. Hästarna stampar och kränger nervöst med huvudena. En av dem gnäggjar högljutt och ihållande.

'Vad är det med dig?' säger Jessica och tar tag i tygeln. Hårt. Hästen tystnar (Dahlgren 2018, s. 96, författarens kursiv).

Tyglarna sitter fast i bettet, ett metallstycke som placeras i hästens mun för att ryttaren ska kunna styra den under ridningen. När Jessica drar hårt i tyglarna riskerar hon därför att skada hästen. I utdraget beskrivs alltså hur Jessica får hästen att lyda genom smärta.

I utdraget ovan beskrivs därför ingen kentaursk relation. Jessica vill att hästen underkastar sig hennes vilja, utan att försöka motivera eller samordna deras viljor, vilket står i kontrast till Bornemarks resonemang. 'Det handlar [...] om att vi skapar en gemensam stämning, ett gemensamt vara i världen, en *samvaro*' (Bornemark 2010, s. 210, författarens kursiv). Jessica misslyckas med att skapa denna samvaro med sin häst och därmed också med att skapa en kentaursk.

Mörkerryttarna beskrivs även använda andra redskap som orsakar smärta för att tvinga hästarna att lyda dem. I en scen där mörkerryttarna jagar ödesryttarna, framgår det hur även mörkerryttaren Sabine tar till skarpa verktyg för att framkalla respons hos hästen, istället för att skapa en dialog med den. '[Sabine] [r]iser sig upp i sadeln med ett morrande samtidigt som hon sparkar sin häst i sidorna med sina sporrar. Hästen gnäggjar till och sparkar bakut men fortsätter framåt, tillsammans med sin ryttare' (Dahlgren 2019, s. 267). Sabine använder sporrar, ett metallredskap fäst på ryttarens klack för att förstärka hjälperna, och när hon sparkar Khaan i sidorna framkallar hon ett stimuli – smärta. Detta resulterar i den önskade responsen, att Khaan fortsätter framåt. I beskrivningen av Sabine och Khaan är det enda som

skapar en illusion av kentauren att deras kroppar delar en gemensam kontur. Men som Bornemark påpekar, har även en människa som sitter på en stol en gemensam kontur med stolen. Om vi inte betraktar människan och stolen som en och samma kropp, bör inte heller konturen mellan häst och ryttare vara tillräcklig för att skapa en gemensam kroppslighet (Bornemark 2010, s. 200).

Varken Jessica eller Sabine tar dock hänsyn till sina hästars förnimmelser. Till skillnad från skildringarna av ödesryttarnas ridning, där ryttarna upplever hästarna som en förlängning av den egna kroppen, framställs mörkerryttarnas ridning som en maktkamp snarare än ett kentaurbildande. Mörkerryttarna står för den gamla bilden av hästen som en maskin som styrs av stimuli och respons (Jfr. Bornemark och Ekström von Essen 2010, s. 14).

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Drömmen att träffa en häst som förstår en på ett sätt som ingen annan kan är central i berättelsen *Ödesryttarna*. Samhörigheten som flickorna känner till sina hästar sträcker sig bortom enstaka lyckade ridpass. För ödesryttarna blir hästarna ett nytt sätt att erfara världen och ett nytt sätt att uppfatta sig själva på. Det vill säga att hästarna blir en del av både flickornas kroppslighet och subjektsskapande. I *Ödesryttarna* bidrar berättelsens fantastiska inslag till ytterligare en dimension av kentauren. Hästarna bidrar till att flickornas magiska krafter blir starkare. Dessutom kan de uppleva en samvaro med hästarna även när de inte befinner sig på samma plats.

Ofta beskrivs kentaurskänslan som att *bli ett* med hästen. De två kraven som jag menar måste uppfyllas för att kentauren ska kunna skapas uppfylls av flickorna i bokserien. Flickorna och deras mentorer betraktar hästarna som subjekt med ett eget språk och idén om mänskligt kontra icke-mänskligt har upphävts genom att hästen och människan flertalet gånger påverkar sin omgivning genom att skapa en gemensam rörelse i rummet.

Mörkerryttarna, Jessica och Sabine, däremot, betraktar sina hästar som verktyg. De skapar inte en samvaro eller en dialog med sina hästar, utan använder skarpa verktyg som bitt och sporrar för att få hästarna att lyda deras vilja. Istället för en dialog skapas en maktkamp. Mörkerryttarna utgör ett exempel på vad Donovan beskriver som *speciesism*, idén om att människan står över djuren och därmed har rätt att utnyttja dem för egen vinning (Donovan 2017, s. 211).

I *Ödesryttarna* ges hästarna egna röster genom att människorna lyssnar till och uppmärksammar deras kroppsspråk. Det är möjligt att argumentera för att hästen tystas genom att den, trots andra övernaturliga inslag, inte tilldelas ett verbalt språk. Jag anser däremot att det finns fördelar med att låta hästarna, även i den fantastiska litteraturen, tala genom sitt kroppsspråk, så som icke fiktiva hästar gör. I *Ödesryttarna* tillåts hästarna ha en agens genom att

bli hörda. Hästarna får till exempel själva välja sina ryttare.

Det kvarstår dock stora maktasymmetrier i relationen mellan häst och människa i och med att hästen endast får en röst genom att människan aktivt lyssnar på den. Det blir alltså upp till människan att tilldela hästen en röst eller inte. Ytterligare ett problem är att det alltid är människan som skriver den litterära texten och hästen i litteraturen kommer oundvikligen att formas av detta. Jag ämnar därför inte att föra någon diskussion av huruvida hästar utanför den litterära världen kan delta i kentaurskapet eller inte.

Även i den litterära världen, till och med på hästön Jorvik, kommer hästen att hamna i en maktasymmetri med människan. Hästen måste anpassa sig efter det samhälle som människan har skapat. Även om dessa maktasymmetrier är viktiga att uppmärksamma, undersöka och diskutera, anser jag inte att de utgör ett motargument för att kentauren skulle vara möjlig för ödesryttarna att uppnå. Energin som delas mellan hästarna och ödesryttarna är dock ett faktum som gör att både hästen och människan får en annan kroppslighet att möta världen med. Det är just den kroppsligheten som jag menar är en kentaure.

REFERENSER

- Asklund, H. (2013). Hästflickan i förändring i Linn Hallbergs och Pia Hagmars hästböcker. I Söderberg, E., Österlund, M. & Formark, B. (red.) *Flicktion: perspektiv på flickan i fiktionen*. Universus Academic Press, s. 243–257.
- Asklund, H., Manderstedt, L. & Persson, A-S. (2024). 'När vi rider tillsammans känns hon mer som en kompis än som en mamma': modersvariationer i tre hästbokserier av Pia Hagmar. *Barnboken: Journal of Children's Literature Research*, 47, s. 1–19. doi:10.14811/clr.v47.871
- Bornemark, J. (2010). Ekipaget: häst och ryttare eller kentaure? I Bornemark, J. & Ekström von Essen, U. (red.) *Kentauren: om interaktion mellan häst och människa*. Natur & Kultur, s. 196–214.
- Bornemark, J. & Ekström von Essen, U. (2010). Inledning. I Bornemark, J. & Ekström von Essen, U. (red.) *Kentauren: om interaktion mellan häst och människa*. Natur & Kultur, s. 7–27.
- Dahlgren, H. (2018). *Ödesryttarna: Jorvik kallar*. Bonnier Carlsen.
- Dahlgren, H. (2019). *Ödesryttarna: Legenden vaknar*. Bonnier Carlsen.
- Dahlgren, H. (2020). *Ödesryttarna: Mörkret faller*. Bonnier Carlsen.
- Donovan, J. (2017). Interspecies Dialogue and Animal Ethics. I Kalof, L. (red.) *The Oxford Handbook of Animal Studies*. Oxford

- University Press, s. 208–224.
doi:10.1093/oxfordhb/9780199927142.013.29
- Ehriander, H. & Eriksson Sjögård, M. (2022). Hästboken som flickbok och flickors läsning. I Ehriander, H & Löwe, C (red.) *Flickboken och flickors läsning*. Makadam Förlag, s. 155 – 178.
- Hedenborg, S. (2006). Från *Den svarta hingsten* till *Klara, färdiga, gå*: stallbackskultur i hästboken under andra hälften av 1900-talet. *Barnboken: Journal of Children's Literature Research*, 29(1), s. 20–33.
doi:10.14811/clr.v29i1.96
- Hourihan, M. (1997). *Deconstructing the Hero: Literary Theory and Children's Literature*. Routledge.
- Manes, C. (1996). Nature and Silence. I Fromm, H. & Glotfelty, C. (red.) *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. University of Georgia Press, s. 15–28.
- Nygren, A. (2023). Viljan att bli ett med hästen: om relationen mellan häst och flicka i Inger Frimanssons hästböcker. *Avain*, 20(2), s. 60–75.
- Persson, A.-S. (2020). Narrative Strategies Giving Voice to the Silenced Subject: The Horse in Fiction for Children. *Barnboken: Journal of Children's Literature Research*, 43, s. 1–18.
doi:10.14811/clr.v43.539